

**ЦЕНТАР ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ
БЕОГРАД**

ISSN 2683-3654 (print)
ISSN 2683-3689 (online)

О Д Р Ж И В И Р А З В О Ј

Часопис је категоризован за 2024. годину као М53 од стране
Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике
Србије

Часопис ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

Београд, Vol. VI, Бр. 02/2024.

Издавач – Publisher

ЦЕНТАР ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ БЕОГРАД

Гаврила Принципа 29, 11000 Београд

Tel. +381643021951

web - www.cor.edu.rs

e-mail: rosa.andzic@gmail.com, profdjordjevic@gmail.com

Суиздавачи:

Факултет друштвених наука, Београд, Република Србија
Висока школа за менаџмент и економију Крагујевац, Република
Србија

ISSN 2683-3654 (print)

ISSN 2683-3689 (online)

ПРЕДСЕДНИК САВЕТА – PRESIDENT OF THE COUNCIL

проф. др Богдан Илић, редовни професор Економског факултета у
Београду у пензији

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК – EDITOR IN CHIEF

проф. др Роса Анџић, Институт примењених наука Београд
Република Србија

**ЗАМЕНИК ГЛАВНОГ УРЕДНИКА - DEPUTY EDITOR IN
CHIEF**

др Михаило Ђурчић, научни сарадник

Издавачки савет – Publishing Council

проф. др Богдан Илић, Економски факултет, Београд, Р. Србија

проф. др Миленко Савић, Институт за воде, Бијељина, Р. Српска,
БиХ

проф. др Илија Шушић, Универзитет за пословне studije, Banja
Luka, R. Srpska, BiH

проф. др Сања Ђукић, Висока школа за менаџмент и економију,
Крагујевац, Р. Србија

проф. др Светлана Игњатијевић, Факултет за економију и
инжењерски менаџмент, Нови Сад, Р. Србија

проф. др Стево Шкрбић, Висока школа струковних студија
Бизнис, Ниш, Р. Србија

Редакцијски рецензентски одбор – Editorial Review Board

проф. др Драгомир Ђорђевић, Факултет за економију и инжењерски менаџмент, Нови Сад, Р. Србија

проф. др Горица Цвијановић, Факултет за биофарминг, Бачка Топола, Р. Србија.

Dr. Anurag Hazarika, Ph. D., Asst. Professor of Economics (Guest Faculty) in Tezpur Central University, Assam, India

проф. др Светлана Игњатијевић, Факултет за економију и инжењерски менаџмент, Нови Сад, Р. Србија

проф. др Илија Гаљак, Висока школа пословну економију и предузетништво, Београд, Р. Србија

Ramadhani Issa Hemed, University of Der es Salam, Tanzania

проф. др Милош Станковић, Висока школа за менаџмент и економију, Крагујевац, Р. Србија

проф. др Богдан Илић, Економски факултет, Београд, Р. Србија

проф. др Роса Анџић, Универзитет Алфа БК, Београд, Р. Србија

проф. др Бошко Надовеза, Европски универзитет, Брчко, Р. БиХ

проф. др Ања Глизић, Београдска банкарска академија, Београд, Р. Србија

проф. др Душко Јовановић, Висока школа за менаџмент и економију, Крагујевац, Р. Србија

проф. др Раде Тешић, Висока школа струковних студија Бизнис, Ниш, Р. Србија

проф. др Слободан Анџић, Београдска пословна школа, Београд, Р. Србија

проф. др Спасенија Мирковић, Висока школа струковних студија Бизнис, Ниш, Р. Србија

предавач мр Нада Божић, Висока школа струковних студија Бизнис, Ниш, Р. Србија

проф. др Илија Шушић, Универзитет за пословне студије, Бања Лука, Р. Српска, БиХ

Лектор – Proofreader

Валентина Јовановић

Технички уредник - Technical editor
Марко Митић

**Часопис излази два пута годишње – The magazine is published
two times a year**
(јун, децембар)

САДРЖАЈ ЧАСОПИСА БРОЈ 2/2024

СТРАТЕГИЈСКИ МЕНАџМЕНТ КАО ИНСТРУМЕНТ РАЗВОЈА ОДРЖИВОГ ТУРИЗМА У СРБИЈИ	7
--	---

Драган Милачић

ОДРЖИВОСТ РАЧУНОВОДСТВА КАО ИНФОРМАЦИОНОГ СИСТЕМА	23
--	----

Славко Вукиа, Иван Милојевић

ВРСТЕ И МЕТОДЕ ПОВЕЋАВАЊА ВИШКА ВРЕДНОСТИ	35
---	----

Небојша Праћа, Снежана Крстић, Нада Божић

УПУТСТВО АУТОРИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА.....	48
---	----

INSTRUCTIONS TO AUTHORS FOR PREPARING THE MANUSCRIPTS	52
--	----

СПИСАК РЕЦЕНЗЕНАТА	55
--------------------------	----

СТРАТЕГИЈСКИ МЕНАЏМЕНТ КАО ИНСТРУМЕНТ РАЗВОЈА ОДРЖИВОГ ТУРИЗМА У СРБИЈИ

Драган Милачић¹

Originalni naučni rad

doi: 10.5937/OdrRaz2402007M

UDK: 005.21:338.48(497.11)

338.484:502.131.1(497.11)

Резиме

Развој савременог туризма, у складу са принципима одрживог развоја и еколошке одговорности, подлеже бројним недоумицама, последицама и злоупотребама. Еколошка одрживост подразумева развој усклађен с еколошким процесима, биолошким различитостима и ресурсима. Упркос тенденцијама да се туризам развија у складу са принципима еколошке одговорности, одрживи развој подразумева преузимање одговорности од стране свих који су на било који начин укључени у развој туризма. Савремени туризам се не може замислити без очуваних природних и културних ресурса и има кључну улогу у развијању свести о побољшању стања природне околине и биолошког диверзитета као и у вршењу притисака на друштво да се одлучи за прихватање политике одрживог развоја и еколошког менаџмента. Еколошки менаџмент треба да пружи одговоре о начинима испуњавања захтева потрошача у складу са еколошким захтевима окружења. Организације које се у креирању својих стратегија руководе актуелним захтевима које намеће природно окружење, проналазе нове могућности привлачења потрошача и развоја свог пословања.

Кључне речи: *природно окружење, еколошки туризам, одрживи развој, менаџмент стратегије*

¹ Професор струковних студија, Висока пословна школа струковних студија „Чачак“, Београд, email: milacidragan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3380-1678

Увод

Научно-технички прогрес, развој транспортних средстава, повећање нивоа културе и нивоа стандарда, условили су разне промене у друштвеним кретањима, утичући тиме и на развој туризма. Обзиром на просечне годишње стопе раста, туризам представља привредну грану која остварује стални раст и све већи економски значај. Савремена туристичка тражња је под директним утицајем свих оних промена које се данас одвијају на туристичком тржишту. Конкуренција на туристичком тржишту, у последње време, постаје све оштрија, не само међу земљама једне регије него и међу регијама на светском, глобалном нивоу. За туристе се бори све већи број постојећих, али и нових дестинација.

Туризам као сложени систем по себи и као систем који успоставља врло бројне везе с укупним привредним и друштвеним окружењем, подручје је којим се тешко управља без посебно развијене стратегије развоја, зато све земље доносе посебне стратегије туристичког развоја. Тиме се стратешки одређује позиција туризма као посебног система или сектора у оквиру националне привреде. Стратегија се остварује предузимањем одговарајућих акција. Избор акција зависи од концепције развоја туризма, понашања актера, односно од начина функционисања привреде. У тој међузависности акције и реакције, заправо и лежи тајна одговора на питање да ли се предвиђеним акцијама или стратегијом развоја може достићи циљ и уз коју цену. Заправо избор акција које имају изгледа да остваре циљеве је битно питање сваке стратегије развоја.

Еколошки туризам подразумева развој одрживог туризма који врши минимални утицај на животну средину и локалну заједницу истовремено омогућавајући стицање прихода и нова радна места. Еколошки туризам је у суштини примена принципа одрживог развоја у туризму, односно еколошки одговорно путовање и посета у релативно очувана подручја ради уживања у природи уз унапређење заштите природе, незнатан утицај посетилаца и користан активан утицај на локално становништво.

Одрживи и еколошки туризам

Преузимајући улогу лидера и остварујући значајан удео у светском бруто националном производу и укупној запослености,

туризам је преузео и значајну одговорност у односу на економско, социјално, културно и природно окружење. Проблемима одговорности понашања свих субјеката у туризму у односу на постизање циљева одрживог развоја туризма, озбиљно су се бавиле Светска туристичка организација (WTO), Светски савет за путовања и туризам (WTTC) и друге међународне организације у области туризма. Њихов циљ је био да се утврде универзална правила понашања у области туризма прихватљива за све учеснике у развоју туризма и све државе.

Идеалан оквир за усвајање одређених смерница, пре свега у односу на заштиту животне средине, представља АГЕНДА 21, документ усвојен од стране влада 182 земље на земаљском самиту у Рију 1992. године. Светска туристичка организација доноси декларацију о туризму и миленијумске развојне циљеве. Овим документом се свим субјектима у развоју туризма, а пре свега органима влада надлежним за послове туризма, националним туристичким организацијама, пословним асоцијацијама туристичке привреде и предузећима у области туризма одређују области деловања и потребне активности у циљу очувања животне средине и развоја одрживог туризма у XXI веку. Одрживи развој у перцепцији "новог животног обрасца" не мери се параметрима економског раста, дохотком, бројем туриста и новчаним приходима или расходима итд., него економијом ресурса, нарочито природних ресурса, тј. смањењем физичког обима ресурса који се користе у развојном процесу, а тиме и смањењем степена загађивања околине (Faulkner, Moscardo, Laws, 2001).

У савременом свету, све више учесника у путовању и туризму се едукује о потреби за одрживим развојем туризма. Сарађује се са државним органима одговорним за образовање да би питања окружења и одрживог развоја ушла у националне школске програме. Сарађује се и са организацијама туристичке привреде у пружању одговарајућих знања о управљању окружењем. Организују се семинари обуке о одрживом развоју туризма. Значајне су ефикасне планске мере коришћења земљишта које максимизирају могуће еколошке и економске утицаје туризма, истовремено минимизирајући могуће еколошке или културне штете. Државни органи и туристичке организације туристички развијених земаља, сарађују са локалним и регионалним властима

задуженим за планирање, упознају их са саставним деловима одрживог туризма, воде развој туризма у посебно осетљивим и заштићеним областима, помажу локалним и регионалним властима да процене капацитет дестинација у односу на доступност ресурса (Mason, 2005).

Савремени туризам се не може замислити без очуваних природних и културних ресурса и има кључну улогу у развијању свести о побољшању стања природне околине и биолошког диверзитета као и у вршењу притисака на друштво да се одлучи за прихватање политике одрживог развоја и еколошког менаџмента. Туризам је пуно осетљивији на деградацију природног окружења него друге активности, обзиром да је окружење његов примарни ресурс. Да би се успешно развијао, туризам тражи квалитетан и незагађен простор.

Туристички производ Србије

Туристички производ Србије се заснива на богатству и разноликости природних и осталих ресурса, очуваности природне средине, великом броју културно-историјских споменика и гостољубивости становништва (Унковић, Зечевић, 2007). Најважнији туристички производи су бање са климатским лечилиштима (најзначајније и најпознатије су Врњачка бања, Сокобања, Ковиљача, Кањижа у Војводини), планине (главне планинске дестинације су Копаоник, Златибор, Дивчибаре) и административни центри (главне градске дестинације су Београд, Нови Сад, Ниш). У последње време у Србији се постепено развија и рурални туризам, који у различитим деловима добија различите форме понуде. Тако се у западном делу Србије овај производ обликује на бази ревитализације старих руралних српских кућа, док се у Војводини све више препознаје понуда салаша, као типичног војвођанског руралног искуства.

Туризам је једна од најбрже растућих привредних делатности у Србији. Према подацима Министарства туризма и омладине Републике Србије у 2023. години, укупан број долазака туриста у Републику Србију износио је 4.192.797 (повећање од 8,4% у односу на 2022. годину), од чега су 2.058.492 домаћи туристи (а смањење од 1,8%). Односно, учествовали су са 49,1% укупних долазака. Број долазака страних туриста износио је 2.134.305

(повећање од 20,4% у односу на 2022. годину), што представља учешће од 50,9% у укупним доласцима туриста. Највећи број страних посетилаца у Србију долази из суседних, али и других европских земаља. Приходи Србије од страних туриста порасли су за 127 одсто у последњих пет година. Процењује се да је Србија приход од страних туриста у 2023. години износио 2,5 милијарди евра. Девизни прилив од туризма у првом кварталу 2024. године износио је 575 милиона евра, што је за 127 одсто више него у периоду јануар-март 2019. страни гости износили су 252 милиона евра (*Извор: Министарство туризма и омладине Републике Србије*).

Према подацима Министарства туризма и омладине Републике Србије у периоду јануар-јун 2024. године укупан број долазака туриста у Републику Србију је износио 2.038.026 (раст од 10,2% у односу на исти период 2023. године), од чега су домаћи туристи чинили 1.012.126 (раст од 5,8%), односно учествовали су са 49,7% у укупним доласцима. Број долазака страних туриста износио је 1.025.900 (раст од 14,8% у односу на исти период 2023. године), што представља учешће од 50,3% у укупним доласцима туриста.

Табела 1. Доласци туриста по годинама

Година	ДОЛАСЦИ						Учешће у укупном броју долазака у Србију (у %)	
	Укупно	Индекс	Домаћи	Индекс	Страни	Индекс	Домаћи	Страни
2019.	3.689.983	107,6	1.843.432	107,2	1.846.551	108,0	49,9	50,1
2020.	1.820.021	49,3	1.374.310	74,6	445.711	24,1	75,5	24,5
2021.	2.591.293	142,4	1.720.054	125,2	871.239	195,5	66,4	33,6
2022.	3.869.235	151,8	2.096.472	131,6	1.772.763	185,5	54,2	45,8
2023.	4.192.797	108,4	2.058.492	98,2	2.134.305	120,4	49,1	50,9
01-06. 2024.	2.038.026	110,2	1.012.126	105,8	1.025.900	114,8	49,7	50,3

Извор: Министарство туризма и омладине Републике Србије

У периоду јануар-јун 2024. године остварено је укупно 5.946.591 ноћења туриста (раст од 7,8% у односу на исти период 2023.

године), од чега су домаћи туристи остварили 3.200.028 ноћења (раст од 6,3%), односно учествовали са 53,8% у укупном броју ноћења, док су страни туристи остварили 2.746.563 ноћења (раст од 9,6%) односно учествовали су са 46,2% у укупном броју ноћења.

Табела 2. Ноћења туриста по годинама

Година	НОЋЕЊА						Учешће у укупном броју долазака у Србију (у %)	
	Укупно	Индекс	Домаћи	Индекс	Страни	Индекс	Домаћи	Страни
2019.	10.073.299	107,9	6.062.921	106,8	4.010.378	109,6	60,2	39,8
2020.	6.201.290	61,6	4.936.732	81,4	1.264.558	31,5	79,6	20,4
2021.	8.162.430	131,6	5.732.833	116,1	2.429.597	192,1	70,2	29,8
2022.	12.245.613	135,6	7.306.219	127,7	4.939.394	149,3	59,7	40,3
2023.	12.440.935	101,6	6.858.331	93,9	5.582.604	113,0	55,1	44,9
Јануар-јун 2024.	5.946.591	107,8	3.200.028	106,3	2.746.563	109,6	53,8	46,2

Извор: Министарство туризма и омладине Републике Србије

Београд је у периоду јануар-јун 2024. године забележио укупно 675.334 долазака туриста (раст од 12,8% у односу на исти период 2023. године), при чему је број долазака домаћих туриста износио 94.093 (раст од 0,3%), а број долазака страних туриста је износио 581.241 (раст од 15,1%).

У бањским местима је у периоду јануар-јун 2024. године забележено укупно 293.906 долазака (раст од 9% у односу на исти период 2023. године), од чега су домаћи туристи остварили 235.996 долазака (раст од 7,6%), а страни 57.910 (раст од 15,2%).

У планинским центрима је у периоду јануар-јун 2024. године регистровано укупно 468.325 долазака туриста (раст од 16,5% у односу на исти период 2023. године). Број долазака домаћих туриста износио је 354.220 (раст од 11,2%), док је број долазака страних туриста био 114.105 (раст од 37%).

Табела 3. Доласци туриста врстама туристичких места

Јануар-јун 2024.	ДОЛАСЦИ					
	Укупно	Индекс	Домаћи	Индекс	Страни	Индекс
Бање	293.906	109,0	235.996	107,6	57.910	115,2
Планински центри	468.325	116,5	354.220	111,2	114.105	137,0
Остала места	1.338.945	109,6	467.791	103,3	871.154	113,3
Београд	675.334	112,8	94.093	100,3	581.241	115,1
Нови Сад	115.184	104,4	43.108	101,3	72.076	106,4
Ниш	69.732	101,3	34.496	99,1	35.236	103,5
Суботица	63.538	98,6	37.457	109,0	26.081	86,7

Извор: Министарство туризма и омладине Републике Србије

У Београду је у периоду јануар-јун 2024. године забележен укупан број ноћења од 1.706.754 (раст од 9,8% у односу на исти период 2023. године), при чему су домаћи туристи остварили 246.304 ноћење (раст од 10,4%), а страни 1.460.450 (раст од 9,7%).

У бањским местима укупан број ноћења туриста износио је 1.111.818 (раст од 8,4% у односу на исти период 2023. године). Код домаћих туриста је регистровано 928.218 ноћења (раст од 9,5%) а код страних туриста је регистровано 183.600 ноћења (раст од 3,2%).

У планинским местима регистровано је укупно 1.564.485 ноћења (раст од 10,3% у односу на исти период 2023. године), од чега су домаћи туристи остварили 1.244.693 ноћења (раст од 7,3%), а страни 319.792 ноћења (раст од 23,5%).

Табела 4. Ноћења туриста врстама туристичких места

Јануар-јун 2024.	НОЋЕЊА					
	Укупно	Индекс	Домаћи	Индекс	Страни	Индекс
Бање	1.111.818	108,4	928.218	109,5	183.600	103,2
Планински центри	1.564.485	110,3	1.244.693	107,3	319.792	123,5
Остала места	3.440.635	107,5	1.158.788	104,7	2.281.847	109,0
Београд	1.706.754	109,8	246.304	110,4	1.460.450	109,7
Нови Сад	277.903	101,1	78.110	94,7	199.793	103,9
Ниш	162.422	114,5	87.850	128,8	74.572	101,2
Суботица	146.425	94,6	76.467	106,9	69.958	84,0

Извор: Министарство туризма и омладине Републике Србије

Табела 5. Страни туристи по земљама из којих долазе

	ДОЛАСЦИ		НОЋЕЊА	
	Јануар-јун 2024.	Индекс	Јануар-јун 2024.	Индекс
УКУПНО СТРАНИХ ТУРИСТА	1.025.900	114,8	2.746.563	109,6
Аустрија	19.911	106,5	48.519	103,3
Босна и Херцеговина	81.674	108,0	179.999	107,9
Бугарска	62.468	129,1	120.822	127,2
Грчка	31.723	115,3	69.736	112,5
Италија	23.289	112,7	73.856	123,1
Мађарска	25.228	112,1	61.790	119,0
Немачка	48.942	103,2	121.295	103,7
Пољска	22.316	115,5	43.971	108,6
Северна Македонија	58.331	106,1	145.086	103,2
Румунија	45.413	111,5	123.052	108,3
Руска Федерација	90.435	106,2	307.151	88,7
Словенија	41.264	105,9	83.083	103,9
Турска	87.971	130,4	277.524	127,9
Велика Британија	16.162	120,9	45.908	120,3
Француска	15.039	102,3	42.655	108,2
Холандија	13.270	107,3	30.159	105,0

	ДОЛАСЦИ		НОЋЕЊА	
	Јануар-јун 2024.	Индекс	Јануар-јун 2024.	Индекс
Хрватска	59.594	118,5	125.380	119,6
Црна Гора	45.861	106,3	115.959	105,8
Сједињене Америчке Државе	21.331	111,3	66.381	110,0
Кина	63.799	169,6	165.271	126,8

Извор: Министарство туризма и омладине Републике Србије

У 2023. години највећи пораст броја долазака страних туриста забележен је код туриста из Кине (укљ. Хонг Конг) (пораст од 182,7%), а највећи пораст броја ноћења забележен је код туриста из Аустралије (пораст од 57,6%).

Еколошки туризам у Србији

Степен развоја еколошког туризма у Србији није на задовољавајућем нивоу, разлози за то су недовољно развијени центри еколошког туризма, као и недостатак праве кампање за подизање свести код људи о еколошком туризму. Србија поседује велике потенцијале за развој еколошког туризма:

- 5 националних паркова;
- 1 резерват биосфере;
- 120 резервата природе;
- 20 паркова природе;
- око 470 споменика природе и
- 215 биљних и 427 животињских врста које су означене као биљне реткости.

Основу за развој еколошког туризма, као тржишне нише српског туризма, представљају заштићена природна добра. До сада је заштићено 418 природних добара – 5 националних паркова; 19 паркова природе; 9 предела изузетних одлика и лепоте; 71 резерват природе; 322 споменика природе и 45 природних добара са историјским и културним карактеристикама. Такође, по различитим основама, стављено је под заштиту и: 215 биљних и 427 животињских врста. Развој еколошког туризма, онако како је дефинисан у међународним оквирима у Србији је у повоју.

Добро очувана природа је једна од фундаменталних конкурентских предности развоја туризма у Србији. Љубитељима природе нуде се бројни изазови у националним парковима, резерватима природе и пећинама широм Србије. У Србији постоји пет националних паркова: Ђердап, Тара, Фрушка Гора, Кopaоник и Шар планина (Мандић, 1999). За сваки од њих основано је посебно јавно предузеће ради управљања. Својим укупним вредностима национални паркови надилазе границе Србије и укључени су у Европску Федерацију Националних паркова-EUROPARK. Србија поседује један резерват биосфере Голија-Студеница и 120 резервата природе од којих су најпознатији: Делиблатска пешчара, Ђавоља варош, Карађорђево, Власинско језеро. У овој групи издвајају се и подручја заштићена по Рамсарској конвенцији. У Србији постоје три таква подручја: Обедска бара, Царска бара и Лудашко језеро који се налазе на UNESCO-вој листи међународно значајних влажних станишта.

Посебан сегмент туристичке понуде чине пећине. Због богатог пећинског накита и лепоте природних појава интересантне су за посете туриста. Највећа концентрација пећина је у Источној Србији. За туристичке посете тренутно је уређено седам пећина. Најпознатије су: Ресавска, Злотске пећине, Рајкова, Потпећка и Стопића пећина (Мандић, 1999).

У Србији не постоји системски и програмски уређено тржиште еколошког туризма. Екотуризам се одређује веома широко као "повратак природи", "велика авантура" или "културна искуства у унутрашњости" и сл. Туристи све више показују спремност и жељу да се упусте у различите доживљаје у срединама које одликује висок ниво еколошке свести. Рекреативне активности су бројне и све пожељније, тражи се просечан смештај и ставља се све већи акценат на активности на отвореном. Екотуризам за туристе у Србији представља низ туристичко - рекреативних активности, као што су: пешачење, јахање, трчање, возња бициклом, прикупљање лековитог биља у пратњи водича и др. За овај облик туризма изузетно су интересантни простори са очуваном флором и фауном тј. заштићени предели и на њима је могуће разгледање и природних вредности.

Развојем туризма у будућности, туризам у заштићеним деловима ће добијати све више на значају јер природне реткости изазивају велико интересовање туриста, а са погоршавањем животних услова у човековој средини облици заштићене природе добијају велики здравствени и рекреативни значај. На подручју Србије постоји велики број подручја који имају изванредне услове за еколошког туризма. Богатство биљног и животињског света и природне реткости су прави мотив за еко-туризам који последњих година узима маха у целом свету. Усвајање концепта одрживог развоја и управљања еколошким туризмом, уз коришћење искустава других земаља, може допринети одговарајућем позиционирању Србије као екотуристичке дестинације на међународном туристичком тржишту.

Стратегија као инструмент развоја еколошког туризма

У циљу управљања развојем организација, привредних грана и сектора као и привреде у целини, често се израђују посебни програми и развојна решења, која се називају стратегије. Под стратегијом се најчешће подразумевају различити програми и настојања како би се антиципирале могуће претње и утицаји из окружења које имају утицај на развој система, као и могуће акције и одговори на изазове промена које настају у самом систему или организацији (Машић, 2021). На нивоу националне привреде и појединих сектора израђују се националне стратегије привредног развоја, тј. дефинишу се програми који садрже одговор на изазове и ограничења које постављају унутрашњи развојни проблеми и међународно окружење у којем се земља или поједини привредни сектор или подручје налази, као и начине на које ће се тим изазовима прилагодити, тако да се искористе развојни потенцијали земље.

Туризам као сложени систем по себи и као систем који успоставља врло бројне везе с укупним привредним и друштвеним окружењем, подручје је којим се тешко управља без посебно развијене стратегије развоја, зато све земље доносе посебне стратегије туристичког развоја. Тиме се стратешки одређује позиција туризма као посебног система или сектора у оквиру

националне привреде. Под стратегијским управљањем туристичком дестинацијом подразумевамо избор одговарајућег пута којим туристичка дестинација треба дугорочно осигурати конкурентску позицију на туристичком тржишту као и план акција на основу антиципираних услова у окружењу, а све с циљем да се прилагоди тржишним условима и да би се остварили дефинисани циљеви пословања (Dulčić, 2001).

Стратегијом развоја туризма валоризује се:

- национално и међународно окружење, односно развојни импулси који утичу на развој туризма,
- путеви на којима се може постићи ефикасна употреба ресурсне основе за туристички развој,
- инструменти који су погодни за управљање туристичким системом, како би се остварили постављени циљеви, а систем прилагођавао изазовима којима је изложен у процесу функционисања, и
- могућности туризма да допринесе остваривању националних развојних циљева (Hall, 2008).

На основу наведеног, може се дефинисати стратегија развоја туризма као програм, односно скуп различитих активности усмерених прилагођавању туризма условима у окружењу и критеријумима ефикасног коришћења развојних ресурса, с циљем да развој туризма даје оптималан допринос остваривању националних развојних циљева.

Стратегија туристичког развоја се остварује предузимањем одговарајућих акција. Избор акција зависи од концепције развоја туризма, понашања актера, односно од начина функционисања привреде. У тој међузависности акције и реакције, заправо и лежи тајна одговора на питање да ли се предвиђеним акцијама или стратегијом развоја може достићи циљ и уз коју цену. Заправо избор акција које имају изгледа да остваре циљеве је битно питање сваке стратегије развоја.

Стратегија развоја туризма као и свака друга стратегија полази од одређених претпоставки о понашању актера и функционисању система којим се намерава управљати. Стога стратегију треба

посматрати као јединство претпоставки и програма акција. Научна сазнања омогућавају нам да обликујемо стратегије које се у конкретним условима могу остварити. Стога су научне анализе првенствено усмерене на проверу реалности и истинитости претпоставки на којима се гради стратегија или програм акција, као и реалности циљева и путева за њихово остваривање (Hall, 2008). Стратегије се могу дефинисати и за реализацију циљева развоја, али и за промену одређене концепције развоја. Ту се ради о стратегијама са два потпуно различита крајња циља. Примењено на туризам, у првом случају ради се о стратегији развоја туризма за дате, конкретне услове, а у другом случају о стратегији подстицања промена самих услова развоја, односно концепције развоја туризма. У пракси се често ти приступи преплићу (Ћеровић, 2002).

Избор стратегије туристичког развоја значи избор циљева и акција као и инструмената којима ће се постићи стратегијски циљеви. У реалном развојном процесу стратегијски циљеви туристичког развоја могу се постићи различитим акцијама. Стога се проблем туристичког развоја разматра и као проблем избора, и то најпре циљева, а затим акција које ће се предузимати ради остваривања тих циљева и инструмената деловања на понашање актера (Hodgson, 1987). Стратегија туристичког развоја је усмеравајући документ, како за економске субјекте тако и за политику развоја. Она упућује на подручја према којима развојна политика треба развити инструменте и деловања који ће усмерити понашање и развој у складу са стратегијским циљевима.

Закључак

Савремено друштво је све више суочено са проблемом очувања животне средине, тако да је постало неопходно да се начин производње и коришћења природних ресурса, као и концепт понашања и потрошње готових производа усклади са захтевима њеног очувања. Туризам као привредна грана, својим брзим и масовним развојем последњих деценија, као и интензивним коришћењем ресурса, утицао је у великој мери на загађење животне средине, доносећи бројне негативне последице на природно окружење. Са друге стране, очувана и здрава животна и

природна средина, која поседује висок квалитет и атрактивност, један је од најважнијих услова и фактора успешности развоја туризма. Такве чињенице наметнуле су и потребу да заштита животне средине постане основна и нужна компонента развоја туризма која се мора успоставити кроз одрживи развој туризма на свим нивоима, укључујући и на нивоу туристичких и хотелских предузећа.

Еколошко одрживо пословање представља данас водећи тренд у свету и један од основних критеријума за мерење успешности пословања, као и значајан фактор друштвеног развоја. Популарност екологије и заштите животне средине све више расте из године у годину и међу туристима је све већа потражња за облицима туризма који активно штите животну средину и примењују еколошко одрживо пословање. Добро очувана природа је једна од фундаменталних конкурентских предности развоја туризма у Србији.

Литература:

1. Faulkner, B., Moscardo, G., Laws, E. (2001). *Tourism in the Twenty-First Century: Reflections on Experience*. London, New York: Continuum.
2. Мандић, Р. (1999). *Природна баштина Југославије*. Технократија, Београд
3. Odrhovni i održivi razvoj turizma, (2001) Cenort, Beograd
4. Mason, P. (2005). *Tourism Impacts, Planning and Management*, Elsevier Ltd, England
5. Genov, G. (2008). *Turizam posebnih interesa, selektivni oblici turizma*, priručnik, Čugura Print, Beograd
6. Унковић, С., Зечевић, Б. (2007). *Економика туризма*, Економски факултет. Београд
7. Милачић, Д. (2006). *Стратегија развоја урбаног туризма у Србији* (докторска дисертација). Универзитет Браћа Карић. Факултет за трговину и банкарство. Београд
8. Милачић, Д. (2015). Еколошки маркетинг и стварање конкурентске предности. *Ecologica: naučno stručni i informativni časopis*. 80, стр. 775-780.

9. Милачић, Д., Живковић, С., Живковић, А. (2012). Управљање стратешким променама у савременим организацијама *Ekonomika*, Ниш. 58(3), 67-72.
10. Dašić, G., Anufrijev, A., **Milačić D.** (2019) „Advantages, challenges and weaknesses of spa tourism in Serbia“ *4th International Thematic Monograph - Modern Management Tools and Economy of Tourism Sector in Present Era, Belgrade*.
11. Машић, Б. (2021). *Стратегијски менаџмент: основе, процеси и концепти*. Дата статус
12. Dulčić, A. (2001) *Upravljanje razvojem turizma*. Mate, Zagreb
13. Hall, C.M. (2008) *Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships*. Pearson Education, London.
14. Čerović, S. (2002) *Strategijski menadžment turističke privrede Srbije*. Želnid, Beograd
15. Hodgson A. (1987) *The Travel and Tourism Industry - Strategies for the Future*. Pergamon Press, London
16. Godfrey, K., Clarke, J. (2000). *The Tourism Development Handbook: A Practical Approach to Planning and Marketing*. London, New York: Cassell
17. Миленовић, Б. (2000). *Еколошка економија*, Факултет заштите на раду, Универзитет у Нишу
18. Bakić, O. (2009). *Marketing menadžment turističke destinacije*. Sremska Kamenica: Univerzitet Educons
19. WTO (2007) *Sustainable Development For Tourism Destinations*, WTO
20. Министарство туризма и омладине републике Србије

STRATEGIC MANAGEMENT AS AN INSTRUMENT FOR THE DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE TOURISM IN SERBIA

Dragan Milačić²

Abstract

The development of modern tourism, by the principles of sustainable development and ecological responsibility, is subject to numerous doubts, consequences, and abuses. Ecological sustainability implies harmonious development with environmental processes, biological diversity, and resources. Despite the tendency to develop tourism by the principles of environmental responsibility, sustainable development implies the assumption of responsibility by all who are involved in the development of tourism in any way. The tourism industry of Serbia, as well as all institutions in the field of tourism, is faced with the task of establishing sustainable and responsible development to preserve all essential values of the natural and social environment as part of the tourist product and achieve the necessary balance in meeting the needs of tourists. Environmental management should provide answers on ways to meet consumer demands and the ecological requirements of the environment. Organizations that, in creating their strategies, are guided by the current requirements imposed by the natural environment, find new opportunities to attract consumers and develop their business.

Keywords: *natural environment, ecological tourism, sustainable development, management strategy*

Datum prijema / Date of arrival: 11.08.2024.

Datum prihvatanja / Accepted date: 06.10.2024.

² Professor of Vocational Studies, Visoka poslovna škola strukovnih studija Čačak, Belgrade, Serbia. Email: milacicdragan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3380-1678

ОДРЖИВОСТ РАЧУНОВОДСТВА КАО ИНФОРМАЦИОНОГ СИСТЕМА

Славко Вукша³, Иван Милојевић⁴

Оригиналан научни рад

doi: 10.5937/OdrRaz2402023V

UDK: 007:657]:004

005.74:005.62

Резиме

Рачуноводство представља један својеврсан пословни језик. Свакој организацији људи усмерених на стварање и реализацију одговарајућих учинака неопходна су одговарајућа комуникациона средства. Управо једно од комуникационих средстава је и рачуноводство као информациони систем. Оно је подвргнуто процесу еволуције, процесу сталних промена и прилагођавања потребама времена и корисника. Рачуноводство у традиционалном смислу представља процес окренут ка самом књиговодству сакупљања и комплетирања пословне документације, контроле пословне документације, контирања, евиденције, класирања, сумирања, и пословног извештавања о пословних трансакцијама (што је основна функција финансијског рачуноводстава). Међутим, утицај нових технологија доводи до тога да се рачуноводство шире дефинише укључујући и више повезанх целина надограђених на само књиговодство и сагласно томе повезује једну ширу целину процеса менаџерског рачуноводства.

Кључне речи: рачуноводство, информације, систем.

Увод

У време експанзије захтева за што разноврснијим подацима све је потребније и добијање квалитетних информација. Ову потребу треба да задовољи развијен информациони ситем и одговарајући

³ Професор emeritus, Univerzitet za poslovne studije Banja Luka, R. Bosna i Hercegovina, e-mail: slavkovuksa@gmail.com

⁴ Institut primenjenih nauka, Beograd, R. Srbija, e-mail: i.miloje.bg@gmail.com

систем за управљање подацима. Они треба да integriшу теоретске поставке везане за коришћење методологије одозго надоле (top-down) са имплементацијом која се изводи методологијом одоздо нагоре (bottom-up) у савремене ЕРП системе. Методологија одозго надоле се изводи са становишта руководећег менаџмента предузећа, коришћењем методе интервјуа, чиме се дефинишу циљеви, процеси, ресурси и др. Обрнутим путем, методологија одоздо нагоре (анализом докумената) изводи се генерисањем база података. Ширину у приступу даје методологија одозго надоле, а прецизност методологија одоздо нагоре.

Развојем рачуноводственог информационог система (РИС) треба дефинисати што објективнију слику реалног окружења, његових бивших и садашњих стања (Al-Okaily, et al. 2020), као подлогу за процену будућег понашања и наравно, подлогу за даљи развој и примену информационе технологије.

Двездесетпрви век представља век информација, у тим условима пословни информациони системи постају наша стварност и потреба у свим сферама пословања.

Рачуноводство је функција у системима која се бави продуковањем разноврсних пословних информација за различите намене. Правећи разлику између: књиговодства у ужем смислу и рачуноводства као рачуноводственог информационог система у ширем смислу долази се до сврстања у савремене оквире.

Рачуноводствени информациони систем

Посматрано у организационом смислу, рачуноводство можемо дефинисати као систем састављен од низа међусобно повезаних и условљених елемената усмерених ка остварењу одговарајућег циља. Рачуноводствени системи савремено посматрани дизајнирани су тако да служе организацији у којој они треба да се примењују (Сірек, Љутић, 2021). Организација захтева повратну спрегу да би се обезбедила управљивост системом и његовим активностима у функцији достизања постављених циљева. Рачуноводствена информација има могућности да организацији пружи повратну спрегу у управљању ситемом (Cvetković, Vujičić, Stanković, 2024).

Та повратна информација може бити класификована у три основна типа:

- одржавање планираних резултата пословања,
- директан надзор и
- доношење пословних одлука.

Информације усмерене на одржавање планираних резултата пословања су све оне информације које нам говоре о квалитету предузетих пословних активности у контексту ефеката које одражавају на имовину и капитал предузећа, његове приходе и расходе. Ове информације су у највећој мери формализоване и најчешће се презентирају у форми стандардизованих финансијских извештаја.

Информације у делу директног надзора омогућавају управљачкој структури да свакодневно има увид у ток пословних активности (Al-Delawi, Waheed, 2020). Свакодневно се прате одступања од планова и стандарда потрошње на бази изабраног и примењеног методолошког приступа. Ове информације су опредељене захтевима корисника, у највећој мери. Рачуноводство мора водити рачуна о томе да није само важно поседовати информацију већ је треба презентовати на кориснику прихватљив начин.

Подручје доношења пословних одлука је окренуто како блиској тако и даљој будућности. Информације које рачуноводство обезбеђује за ову намену имају својство предрачуна, планова, калкулација и др. Најчешће се презентирају кроз годишње планове, стратегијске планове и пословне шансе.

Рачуноводствене информације су финансијске, али и натуралне. Они се морају квантификовати и свести на одређену финансијску јединицу мерену одређеном валутом. Сви финансијски извештаји и други помоћни прегледи имају претежно монетарни аспект исказивања. Међутим, има информација које се не могу исказати у финансијским показатељима (Savić, 2022). У овоме случају се ради, најчешће, о информацијама којима се нешто квалификује или предвиђа што се наводи у напоменама уз финансијске извештаје.

На основу овога може се одредити рачуноводствени информациони систем као целина која је усмерена на:

- организацију обраде и презентовања информација:
- остварењу постављених пословних резултата,
- остваривању непосредног надзора над текућим пословних активностима, којима се сервисира и подржава процес доношења пословних одлука.

Рачуноводствени информациони системи имају циљ да трансформишу инпуте (сазнања о релевантним пословним догађајима) у outpute (пословне информације). Постоје параметри на бази којих се мери ефикасност рада РИС (Al-Hiyari, et al. 2013). Најефикаснији је однос између вредности outputa и насталих трошкова за њихову продукцију.

Информације су продукт рада информационог система који се могу посматрати на различите начине. Опште посматрано није могуће рећи да се информациони системи једнозначно квалификују у одређеним областима. С тим у вези за потребе рачуноводства се може одредити као "Управљачки информациони систем је мрежа заснована на рачунима која има један или више оперативних система и који пружају одговарајуће податке руководству у сврху доношења одлука, а такође садржи неопходне механизме за увођење промена или одговора које руководство врши при доношењу одлука" (Prins, 1978).

Информациони систем је савко успешно уређивање рада, поступака, уређаја и технологије, организованих у сврху пружања благовремене, поуздане информације потребне за менаџмет предузећа ради остваривања добити (Zekic, Brajković, 2022).

Саму структуру и профил информација за пословно одлучивање није могуће универзално дефинисати за све случајеве. Они су условљени потребама и захтевима органа управљањ у предузећу.

У стручној литератури познати су разни модели информационих система, на пример:

- традиционални информациони ситем,
- производни и оперативни ситеми,
- тржишни информациони системи и
- интегрални (тотални) информациони системи.

Традиционални информациони системи су засновани на рачуноводственим принципима и рачуноводство представља њихову методолошку подлогу, они су заступљенији (Teru, Innocent Ndeyati, 2017). Остале врсте информационих система су системи за посебне намене обзиром на захтеве који су постављају пред њихове креаторе.

Менаџмент информациони систем (МИС) је интегрални информациони систем који генерише широку лепезу варијанти информација које, најчешће, служе пословном одлучивању. Моћнији, или развијенији МИС имају неколико подсистема од којих је рачуноводствени информациони систем (РИС) уопштено највећи и највише формализован.

Информација је ресурс који има цену, она нуди велике предности, а превасходно је намењена пословном одлучивању (Milojevic, Mihajlovic, Pantic, 2020). То је оно што информација представља менаџмент информационом систему. Циљ који оправдава трошкове који се подносе за функционисање информационих система је квалитетна информација.

С тим у вези је поћи од основне одреднице савременог рачуноводства која егзистира у пословном свету. "Рачуноводство представља научни метод којим се обухватају региструју, квантитативно одражавају економске трансакције у циљу означавања економских закључака, контрол и деловања на економску активност" (Nikolajević, 1978). Рачуноводствена функција је једна од низа функција у сваком пословном систему. Производ неке активности може бити рачуноводствена информација.

Рачуноводствена функција у предузећу представља информациони систем који обавља адекватну информациону функцију зависности од конкретних околности (Knežević, Pavlović, Milačić, 2015). Рачуноводство као систем чине следећи елементи у традиционалном смислу: књиговодство са калкулацијом, рачуноводствено планирање, рачуноводствена контрола и рачуноводствена анализа, или у финансијско рачуноводство, рачуноводство трошкова и управљачко рачуноводство у савременом смислу посматрања.

Ипак ово не би могло бити универзално решење, јер важи само за случајеве развијеног нивоа рачуноводства. У случајевима где је рачуноводство неразвијено као систем функцију рачуноводства преузима књиговодство. Рачуноводство није избор, оно је нужност. Из тих разлога га је неопходно осмислити и на савремен системски начин организовати да би испунио сврху свога постојања на што економичнији начин.

Улога рачуноводства у менаџмент процесу

У прошлости задатак рачуноводства састојао се у прикупљању, сређивању, евидентирању и исказивању података о насталим догађајима (Fitrios, 2016). У тој фази цела рачуноводствена активност састојала се углавном од књиговодствених послова. Временом кориснике рачуноводствених података почињу, све више да интересују и други подаци, сем историјских. Предмет њихове пажње постају прогностичке, контролне и аналитичке информације, чиме рачуноводство преузима нову улогу и задатке да припрема информације које неће бити само неутралне поруке (подаци) већ ће садржавати и непристрасне оцене о сваком податку (Nemed, 2022).

Савремена организација рачуноводства везана је за нова схватања и за ширу примену савремених средстава за обраду података која су омогућила да се на одговарајући начин интегришу (Huerta, Scott, 2017):

- могућности савремених средстава за обраду података (брзина, тачност, могућност повезивања удаљених места, могућност једновременог књижења на више нивоа, аутоматско контирање и формална контрола тачности и др.),
- нова схватања рачуноводства као интегрисаног ситема више подсистема од којих је један од њих књиговодство,
- достигнућа других научних дисциплина.

По први пут у савременој организацији рачуноводствене функције главна књига, дневник, пробни биланс, закључни лист и остале помоћне евиденције нису видљиве на класичан начин него се могу видети по потреби на електронском медију.

Када је у питању унос или улаз података у књиговодству у савременим условима постоје и други начини (Stevanovic, Mitrovic Rajkovic, 2022). Подаци могу да се уносе у једном месту, а користе истовремено у другом месту. Није у питању само могућност преноса и мултилатералног коришћења већ и могућност истовременог коришћења (Hossain, 2024). Надаље подаци могу да се преузимају са других меморијских уређаја (дискови, траке, филмови, мреже, итд...). Оно што је реалност је унос података посредством универзалних читача. Податак учитан читачем у трговинском ланцу истовремено се трансферише у робно књиговодство и остале аналитичке и синтетичке евиденције. Нема дуплих уноса и нема временске разлике (Galjak, I. 2022). Све промене могу да се промтно третирају и имају у систему.

У сегменту контроле књижења РИС даје велику и несагледиву предност у односу на класичну обраду (Majstorović, 2003):

- немогућност брисања података,
- немогућност уношења нелогичних података,
- уношење једног податка само једном,
- немогућност приступа и промени неким подацима без одобрења,
- могућност временске и функционалне контроле,
- истовремени приступ подацима од стране више заинтересованих корисника,
- могућност брзе реконструкције неког податка итд.

У сегменту израде извештаја предности саврмених система за обраду података су значајне. РИС је у стању да сам креира пројектоване или дефинисане извештаје или прегледе (Klincov, et al. 2022). Извештаји се по жељи могу видети на било којој од расположивих дестинација, пренети посредством мреже у друге системе или предузећа и приказивати у складу са потребним форматима (Petković, Đurković, 2014).

У сегменту презентације рачуноводствене апликације могу да се повезују са другим техникама и решењима (Milenković, 2023). Могуће је извештаје презентовати на више различитих начина, које је прописао законодавац.

Закључак

Систем животног циклуса у експлоатацији информационог система указује да у неком периоду после зрелости долази фаза стагнације која води паду и нестајању. Сви задужени за рачуноводствено-информациони систем настоје да идентификују тачку у систему животног циклуса информационог ситема са применом одговарајућих мера и активности како би се одложио настанак стагнације и пада и онемогућио настанак нестајања. У функцији предузимања таквих активности постоје различите врсте и различита подручја ангажмана. Све активности на том плану могу да се сврстају у шире области ангажовања као што су: истраживање интерних веза између ентитета информационог система, стратегија коришћења ресурса, реинжењеринг и планирање.

Теорија информација је дисциплина која користи методе теорије вероватноће, математичке, статистике, економетрије и др. Важна компонента обједињења дисциплина које се убрајају у теорију информација је широка примена статистичких метода.

Функционисање рачуноводственог информационог система, треба да обезбеди: правовремено располагање поузданим управљачким информацијама под рационалним условима претварање управљачких информација у регулационе сигнале којима ће се органи менаџмета покоравати и обезбеђење повратне спреге.

Из до сада изложеног следи да рачуноводствени информациони ситем, поред енергије и материје претпоставља и трећу битну компоненту стваралачког потенцијала – информацију – која омогућује: сузбијање ентропије, повећање организованости, одржавање оптималних односа између утрошака и учинака као и одржавање стабилности система.

Literatura

1. Al-Delawi, A. S., and Waheed M. R. (2020) "The impact of accounting information system on performance management." *Polish Journal of Management Studies* 21.2: 36-48.

2. Al-Hiyari, A, et al. (2013)"Factors that affect accounting information system implementation and accounting information quality: A survey in University Utara Malaysia." *American Journal of Economics* 3.1: 27-31.
3. Al-Okaily, Aws, et al. (2020) "Accounting information system effectiveness from an organizational perspective." *Management Science Letters* 10.16: 3991-4000.
4. Cipek, K. and Ljutic I. (2021): "The influence of digitalization on tax audit." *Oditor*, 37.
5. Cvetković, D., Vujičić, S., & Stanković, S. (2024). The role of the accountant in preventing money laundering. *Trendovi u poslovanju*, 12(1), 27-38. <https://doi.org/10.5937/trendpos2401026C>
6. Fitrios, R. (2016) "Factors that influence accounting information system implementation and accounting information quality." *International Journal of Scientific & Technology Research* 5.4: 192-198.
7. Galjak, I. (2022) "Pravno uređenje inventarisanja u javnom sektoru." *Revija prava-javnog sektora* 2.1: 27-43.
8. Hemed, I. R. (2022) "Normative arrangement of financial innovations in banking." *Finansijski savetnik* 27.1: 25-64.
9. Hossain, K. M. (2024). "The Usefulness of an Accounting Information Systems for Effective Organizational Performance." *Available at SSRN* 4956574
10. Huerta, E., and Scott J. (2017) "An accounting information systems perspective on data analytics and Big Data." *Journal of information systems* 31.3 (2017): 101-114.
11. Klinecov, R., et al. (2022) "Understandings of economic laws in modern economic theory." *Akcionarstvo* 28.1: 99-113.
12. Knežević, G., Pavlović, V., & Milačić, L. (2015). The challenges of implementation of ERP in accounting. *Ekonomski pogledi*, 17(2), 107-122. <https://doi.org/10.5937/EkoPog1502107K>
13. Majstorović, A. (2003). Correlation between accounting theory and information systems. *Revizor*, 6(24), 57-65.

14. Milenković, N. (2023) "Mogućnosti koriscenja aplikacija sa otvorenom licencom u razvoju programa." *ITB-informatika, tehnika, biznis* 1.1: 33-48.
15. Milojevic, I, Mihajlovic M, and Pantic N. (2020) "Collection and documentation of audit evidence." *Oditor*: 77.
16. Николајевић Т.Р., Теорија и методологија рачуноводства, Савремена администрација, Београд, 1978.
17. Prins T., Информациони системи за организоавe планирања и контроле, Београд. 1978.
18. Petković, Đ., & Đurković, E. (2014). The role of accounting information in improving company performance in the integration processes. *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici*, 32, 441-450.
19. Savić, B. (2022) "Značaj integrisanog izveštavanja za funkcionisanje tržišta kapitala." *Akcionarstvo* 28.1: 7-20.
20. Stevanovic, A, Mitrovic S, and Rajkovic A. (2022) "Application of information technologies and the internet in modern business." *Oditor*: 54.
21. Teru, S. P., Innocent I., and J. T. Ndeyati. (2017) "A review of the impact of accounting information system for effective internal control on firm performance." *Indian Journal of Finance and Banking* 1.2: 52-59.
22. Zekic, M, and Brajković B. (2022) "Uloga finansijskog menadžmenta u preduzeću." *Finansijski savetnik* : 7.

SUSTAINABILITY OF ACCOUNTING AS AN INFORMATION SYSTEM

Slavko Vukša⁵, Ivan Milojević⁶

Abstract

Accounting represents a kind of business language. Any organization of people focused on the creation and realization of appropriate effects needs appropriate means of communication. Accounting is precisely one of the means of communication. It is subjected to a process of evolution, a process of constant changes and adaptation to the needs of time and users. Accounting in the traditional sense is the process of collecting and completing business documentation, controlling business documentation, accounting, recording, classifying, summarizing, and business reporting on business transactions (which is the basic function of financial accounting). However, the influence of computers leads to the fact that accounting is conceptually defined more broadly, including means for data processing, and thus comes the term management accounting.

Key words: *accounting, information, system.*

Datum prijema / Date of arrival: 22.09.2024.

Datum prihvatanja / Accepted date: 07.11.2024.

⁵ Professor Emeritus, University of Business Studies Banja Luka, R. Bosnia and Herzegovina, e-mail: slavkovuksa@gmail.com

⁶ Institute of Applied Sciences, Belgrade, R. Serbia, e-mail: i.miloje.bg@gmail.com

ВРСТЕ И МЕТОДЕ ПОВЕЋАВАЊА ВИШКА ВРЕДНОСТИ

Небојша Праћа⁷, Снежана Крстић⁸, Нада Божић⁹

Прегледни рад

doi: 10.5937/OdrRaz2402035

UDK: 330.143

005.412:338.3

Rezime

У основи, економска политика познаје теорију оплодње новца, како настаје капитал, како се ствара вишак вредности. Такође, треба поново подвући чињеницу да није могуће претварати неку суму новца у капитал, наиме, није могуће стварати вишак вредности уколико та сума не буде уложена у процес производње у коме најамна радна снага функционише као специфична роба, као стваралац вредности, према томе и као једини стваралац вишка вредности.

У овом раду ћемо приказати како се може и којим методама повећавати производња вишка вредности. Управо, према примењеним методама за повећавање масе вишка вредности, можемо рећи да постоје три врсте вишка вредности: апсолутни вишак вредности, релативни вишак вредности и екстра вишак вредности.

Кључне речи: *višak vrednosti, прозводња, економија.*

Увод

Стопа вишка вредности у суштини представља степен оплодње варијабилног капитала, њен раст показује пораст оплодње предујмљеног варијабилног капитала или обратно. Међутим, стопа

⁷ Prof. dr Nebojša Praća, Visoka škola BIZNIS, Obrenovićeva 23, Niš, R. Srbija, e-mail: nebojsa.praca@vsb.edu.rs

⁸ Prof. dr Snežana Krstić, Vojna akademija, Beljka Lukića Kurjaka 33, Beograd, R. Srbija, e-mail: snezanakrstic17@gmail.com

⁹ mr Nada Božić, Visoka škola BIZNIS, Obrenovićeva 23, Niš, R. Srbija, e-mail: nada.bozic@vsb.edu.rs

вишка вредности изражава и степен експлоатације радне снаге, посматрано са становишта радне снаге, јер показује колико она ради за другога.

Прво, треба споменути да је предочена формула у ствари поједностављени исказ о дохотку модерне корпорације. Укупна вредност је једнака бруто приходу од продаје, константни капитал одговара издацима на сировине плус амортизација, варијабилни капитал издацима на најамнине и плате, а вишак вредности оном дохотку који се може расподелити на камате и дивиденде или се може поново инвестирати у предузећа.

Када анализирамо величину вишка вредности, онда можемо занемарити вредност средстава за производњу, јер она у процесу производње не стварају вредност, њихова се вредност само преноси.

Капиталистичка производња познаје плаћање радне снаге, али како се радни дан дели на два дела, потребно радно време и вишак радног времена, те се у вишку радног времена ствара вишак производа који реализацијом на тржишту постаје вишак вредности. За тај вишак производа капиталиста ништа не плаћа, те из тога потичу називи плаћени и неплаћени рад (Plić, 2019).

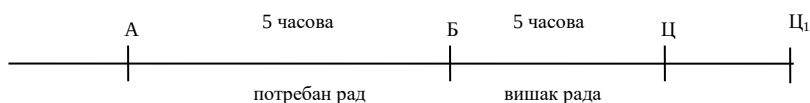
Када претпоставимо да је вредност радне снаге постојана величина, онда стопа вишка вредности уједно одређује и масу вишка вредности. Што је већа стопа вишка вредности биће већа и маса вишка вредности, или обратно. У производњи вишка вредности може се опадање једног чиниоца надокнадити другим који расте. Тако, ако се смањи варијабилни капитал, може се у истој сразмери повећати стопа вишка вредности — да би маса вишка вредности остала иста, или обратно, ако опадне стопа вишка вредности, а порасте сразмерно величина варијабилног капитала или број запослених радника, маса вишка вредности остаје иста.

Апсолутни вишак вредности

Тежња за присвајањем што већег вишка вредности није само субјективна жеља капиталисте, већ и објективни услови капиталистичког начина производње стално га присиљавају и гоне на увећавање масе вишка вредности. Ако претпоставимо да је величина потребног рада дата, онда свако продужавање радног

дана преко граница потребног рада у којем се једино може да ствара вишак вредности, Апсолутни вишак настаје у оном времену које радник мора да ради и производи преко онога што представља еквивалент вредности радне снаге (Marx, 2020). Продуžавање радног дана преко потребног рада, или што је исто преко вредности радне снаге, представља одређен метод повећавања вишка вредности, ако је вредност радне снаге дата величина. Код тога се више разликује тај специфични метод повећавања вишка вредности, него што бисмо разликовали посебну врсту вишка вредности.

Раније смо истакли да се радни дан у капитализму дели на два дела: на потребно радно време (потребно за репродукцију радне снаге) и вишак радног времена (за стварање вишка вредности), што само представља аналитичку и методолошку поделу, иначе сваки најмањи делић од почетка до краја радног дана може се поделити на потребно радно време и на вишак радног времена. Према томе, опадају сви они аргументи који су употребљени за укидање експлоатације уколико долази (чињеница је да долази) до скраћивања радног дана, јер наводно вишак вредности се производи само у последњим часовима рада. Но, ми ипак можемо аналитички поделити радни дан на та два дела:

Овде ако претпоставимо да је величина потребног рада дужина АБ дата, онда дужина БЦ представља величину вишка рада, односно апсолутни вишак вредности. Тај апсолутни вишак вредности тада се може још повећати продужавањем радног дана, рецимо још два часа, тако величина вишка рада представља се дужином БЦ₁. Повећавање вишка вредности продужавања радног дана наилазило је већ тада у мануфактурној фази капитализма, на извесне природне и моралне границе. Наиме, природна граница одређтна је бројем часова у дану, мада разуме се радник не може радити ни пуна 24 часа, просечно узевши, јер му је потребан изванредан број часова за обнављање његове радне снаге (јело, одмор или спавање и сл.). Моралне границе одређене су степеном

општег развитака појединих земаља, затим борбом и организованошћу радничке класе. Данас је скоро у свим земљама ограничен радни дан законима, те је отпала могућност да се користи као метод повећавања вишка вредности (Jovović, Jovović, 2018).

Међутим, стварање апсолутног вишка вредности може настати и код утврђене дужине радног дана одређене било природним, или моралним границама. Таква могућност се јавља повећавањем степена трошења радне снаге или повећавањем *интензивности рада*. Повећавање интензивности рада у датој дужини радног дана повећава масу новостворене вредности, јер се повећава тилагање људског рада у јединици времена, а тиме и масе вишка вредности.

Даље, повећавање интензивности рада у оквиру датог радног дана имплицитно је што и продужење радног дана (нпр. 10% повећања интензивности исто је што и продужење радног дана од 10 часова на 11 часова). Природно, повећавање интензивности утиче на промену вредности радне снаге и вредност радне снаге расте али обично не у истој пропорцији у којој расте вишак вредности. Повећано трошење радне снаге тражи нешто више добара (боља исхрана и сл.) за репродукцију радне снаге, али ипак најчешће није једнако порасту вишка вредности. Према томе, у већини случајева степен пораста интензивности је већи од пораста вредности радне снаге, те зато сразмерно брже расте вишак вредности.

Раст интензивности, као и продужавање радног дана, има своје границе (Lehtiniemi, Outinen, Punttila-Dodd, 2020). Психичке и физичке могућности радника имају границе преко којих се не може интензитет рада даље повећавати, мада га капиталисти увек настоје различитим методама искористити и повећати до максимума људских могућности.

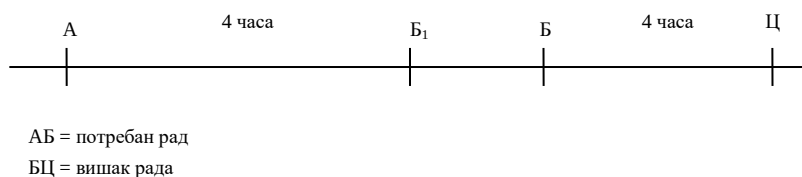
Релативни вишак вредности

При анализи производње апсолутног вишка вредности полазило се од претпоставке да је продуктивност рада, односно степен продуктивности, неизмењен, сталан. До промена у продуктивности рада долази када настану промене у техничкој и технолошкој основици производње. Уколико долази до пораста

продуктивности рада, онда вредност појединачних роба опада, па и вредност радне снаге као једне од специфичних роба.

Међутим, за опадање вредности радне снаге мора доћи до раста продуктивности рада у оним гранама које производе средства за живот радника или у оним гранама које у било којој фази производње дају производе који слвиже репродукцији вредности радне снаге (нпр. производње средстава за производњу, која служе производњи средстава за потрошњу радничке класе) (Allahar, (1987). Тек таква промена продуктивности утиче на вредност радне снаге (Cirolla, 2018). На извесном степену капиталистичког развитка долази до формирања нормалног радног дана устаљене дужине, дакле, као неке одређене величине. Тада повећање вишка вредности не може више ићи преко продужавања радног дана, нити може, ако је повећање интензивности рада достигло своје крајње границе, доћи до даљег повећавања вишка вредности (Obrenović, 2021).

Једини начин да се даље увећа вишак вредности јесте да се скрати потребно радно време (Teubner, 2021). До скраћења потребног радног времена може доћи преко пораста продуктивности рада и то у оним гранама које смо већ поменули. Очигледније то се може показати на једном цртежу:

Уколико се повећа продуктивност рада, смањује се вредност радне снаге (величина потребног рада) и расте вишак вредности у релацији према вредности радне снаге, а такав вишак назива се релативним вишком вредности. Тада је:

$АБ_1$ = потребан рад

$Б_1Ц$ = вишак рада

Дакле, овде долази до померања тачке Б према Б₁ или повећавања величине вишка рада, нпр. ако је радни дан дата величина од 8

часова, онда можемо претпоставити да се вишак вредности продужио за један час (BB_1) или порастао на рачун потребног рада. Ако је пре тога подела радног дана била: 4 часа потребног рада и четири часа вишка рада, па вишак порасте за један час, а потребан рад се смањи за један час, таква промена јесте претварање потребног рада у вишак рада. У нашем примеру раст релативног вишка вредности износи 25%.

До скраћивања величине потребног радног времена може доћи, не само ако падне вредност радне снаге због пораста продуктивности, већ и ако капиталиста обара најамнину испод вредности радне снаге. То се дешава у појединим ситуацијама када је понуда радне снаге већа од њене тражње. На бази такве претпоставке, потребно радно време за производњу или репродуковање вредности радне снаге, не може се смањивати преко обарања најамнине испод вредности радне снаге.

Како онда може да се скрата потребно радно време, а да количина или *маса животних намирница* које улазе у потрошњу радне снаге остане иста? У име робне производње може потребно радно време бити веће или мање, дакле, променљива величина, а да се маса средстава која иде у репродукцију радне снаге не мења. Међутим, да би се то остварило мора се изменити вредност тих средстава за живот радника, а то значи да мора доћи до измена у производној снази рада или продуктивности рада у оним гранама које производе средства за потрошњу радне снаге. Повећање продуктивности рада наступа, не само када се због техничких и технолошких проналазака који се примењују у производњи она повећава, већ и када се унапређује и усавршава организација рада.

Тежња да се присвоји што већи релативни вишак вредности који настаје повећањем продуктивности рада гони капиталисте на стално увећавање продуктивности рада. Уграђени механизми у капиталистичкој робној производњи, унутрашња логика и закони конкуренције терају поједине капиталисте на повећање продуктивности рада, да би се одржали у конкурентској борби, да би остали оно што јесу — капиталисти (Avakumović, Marjanović, Rajković, 2021).

Претпоставимо да вредност дневних животних потреба или средстава за подмирење тих потреба за радника износи 8 долара на

дан. Ако је радни дан 8 часова и претпоставимо да радник у оквиру четири часа произведе вредност од 8 долара. Сада уколико наступи повећање продуктивности рада у оним гранама које производе средства потрошње за раднике, па се вредност тих роба смањује рецимо на 6 долара. Тада би радник могао да за уместо ранија четири часа репродукује вредност своје радне снаге са три часа и да разменом добије исту количину материјалних добара која улазе у круг његове потрошње (Šoškić, 1991).

Из тога можемо извући закључак да је вишак вредности функција потребног рада, зависна величина, јер зависи од величине потребног рада (Milutinović, 2009). Уколико се смањи потребно радно време у нормалној дужини радног дана, расте вишак вредности, и обратно, уколико би порасло потребно радно време смањио би се вишак вредности (Milošević, Stankov, 2023). Да би се то десило мора доћи до револуционисања техничких и технолошких услова процеса производње, другим речима, мора се повећати прпризводна снага рада. Повећана производна снага рада смањује вредност радне снаге, а смањивањем вредности радне снаге, скраћује се потребно радно време за њену репродукцију.

У капиталистичкој робној производњи, повећавање продуктивности рада нема непосредно за циљ скраћивање дужине радног дана, него само скраћивање једног дела радног дана и то оног дела у којем радник репродукује вредност своје радне снаге (Rstić, Ristić, 2022). Производња релативног вишка вредности има за претпоставку један специфично капиталистички начин производње засноване на најамном раду. Производњи релативног вишка вредности мора да претходи промена у методу организације производње или различита унапређења у средствима за производњу.

Екстра вишак вредности

Производња вишка вредности и његово присвајање представља основни циљ и главну сврху власника капитала, па према томе и основни покретач читаве капиталистичке производње. Основни мотив и преокупација капиталиста јесте максимирање вишка вредности. Другим речима поједини капиталисти настоје да у конкуренцији према другима присвоје што је могуће већи вишак

вредности, да присвоје екстра вишак вредности (Matos, et. all. 2021).

Остварена, односно очекивана величина вишка вредности је основни критериј којим се руководи поједини капиталист у доношењу економских одлука, организовању и улагању капитала. Већ смо истакли да унутрашњи закони капиталистичке робне привреде гоне капиталисте на стално повећавање продуктивности рада (Mensi, Vo, Kang, 2021). Повећавање продуктивности рада доводи до појефтињења роба. Онај капиталиста који у производњи одређене робе, у односу на друге капиталисте у производњи исте те робе, успе да снизи трошкове производње добија екстра вишак вредности. Како се остварује екстра вишак вредности можемо показати на примеру. Узмимо да је вредност неког производа или робе изражена са 8 часова рада као друштвено потребним радним временом неопходним за њену производњу (Čavlin, Vapa-Tankosić, Davidovac, Ivaniš, 2023). Нека од тога 4 часа представља пренету вредност или константни капитал, а 4 часа новостворену вредност. Претпоставимо да најамни радник створи за 1 час нове вредности у износу од 2 долара, а најамнина на сат нека износи 1 долар. Вредност новог производа износиће 16 долара , $V_p = (8\alpha + 4\beta + 4\gamma) = 16$, где пренета вредност износи 8 долара, а такође и новододата вредност 8 долара.

Уколико поједином капиталисти у производњи те робе успе због повећане продуктивности да произведе ту исту робу за 7 часова, где се вредност средстава за производњу не мења и даље износи 4 часа или 8 долара, а новостворена вредност 3 часа (1 час = 2 долара) или 6 долара. *Индивидуална вредност ове робе биће нижа од друштвене вредности, дакле испод њене друштвене вредности.* Значи да поједини капиталисти успевају да произведу робу која стаје мање радног времена него што производи већина осталих произвођача (Milenković, 2023). У нашем примеру индивидуална вредност је 14 долара, а друштвена вредност је 16 долара, а друштвена вредност робе јесте стварна вредност, јер вредност у правом смислу у робној производњи не одређује се временом колико га потроши поједини произвођач, већ друштвено просечним временом потребним за производњу дате робе. Ако је у овом примеру индивидуална вредност $(8\alpha + 3\beta + 3\gamma)$, разлика између индивидуалне и друштвене вредности је 2 долара. Та два

долара представљају *екстра вишак вредности* ако се роба продаје по њеној друштвеној вредности.

Међутим, капиталиста у жељи да конкурише другим произвођачима исте робе, може одлучити да своју робу продаје испод друштвене вредности, али изнад њене индивидуалне вредности (Јовановић, 2021). Узмимо да је продаје по 15 долара, што је један долар *испод њене друштвене вредности, али ипак један долар изнад њене индивидуалне вредности*. Опет остварује један долар екстра вишка вредности (његова индивидуална вредност је 14 долара), поред просечног вишка вредности који се остварује у тој производњи (Bardžić, 2023).

Екстра вишак вредности и могућност његовог присвајања ствара интерес код капиталиста да обављају измене у производњи, уводе нову технику и технологију, побољшавају организацију рада, једном речју, екстра вишак вредности представља снажан покретач сталног повећања продуктивности рада (Colomb, 2007).

Могућност присвајања екстра вишка вредности убрзавала је процесе техничке револуције, мада екстра вишак вредности не може трајно да се присваја, јер није позиција онога кога присваја трајне монополске природе. Наиме, чим већина произвођача робе достигне степен продуктивности који је неком омогућио да присваја екстра вишак вредности, тај екстра вишак нестаје, а уједно то представља повећани *друштвени степен продуктивности рада*. Према томе, можемо рећи да је екстра вишак вредности једна врста релативног вишка вредности, јер екстра вишак вредности настаје индивидуалним повећањем продуктивности рада, па уколико, било то индивидуално повећање продуктивности рада, или опште повећање продуктивности рада, обухвата оне гране производње које производе средства за потрошњу радничке класе — тада се смањује вредност надне снаге, а консеквентно томе повећава релативни вишак вредности.

Закључак

Део капитала предујмљен у средства за производњу не мења у току процеса производње, величину своје вредности и зато се назива *постојаним или константним капиталом*. Онај део капитала који се улаже у радну снагу мења величину вредности у

процесу производње, репродукује се уложени еквивалент и ствара поред тога један већи или мањи сувишак изнад вредности радне снаге, или вишак вредности. Дакле, капитал уложен у радну снагу из постојане величине стално прелази у променљиву или варијабилну величину и зато се може назвати *променљивим или варијабилним капиталом*. Исти саставни делови капитала који се са становишта процеса рада разликују као објективни и субјективни чиниоци, као средства за производњу и радна снага, разликују се са становишта процеса оплођивања вредности као постојани капитал и променљиви капитал.

Из тога не треба извести закључак да појам постојаног или константног капитала искључује преврат у вредности његових саставних делова (промену у величини вредности средстава рада и предмета рада). Наиме, било да сировине и помоћне материје поскупе или појефтине због измена услова њихове производње, одразиће се то у количини вредности која се преноси на производ где сировине учествују као предмет рада. Исто тако може наступити промена вредности средстава за рад из тих разлога, то ће исто утицати на пораст или пад вредности константног капитала, али те промене не потичу из процеса производње у којем та средства функционишу као константни капитал, већ изван тога процеса, тачније тамо где се она производе, а не где она учествују у процесу производње.

Литература

1. Ilić, B. (2019). Cena zemlje kao faktor održivog razvoja. Održivi razvoj, 1(2), 7-16. <https://doi.org/10.5937/OdrRaz1902007I>
2. Avakumović, J., Marjanović, N. & Rajković, A. (2021). Menadžmet cene kapitala u svrhu donošenja investicionih odluka preduzeća. Akcionarstvo, 27(1), 89-106
3. Jovović, D., & Jovović, D. (2018). Competitiveness of food manufacturing of Republic of Serbia. Ekonomika poljoprivrede, 65(1), 49-64. <https://doi.org/10.5937/ekoPolj1801049J>
4. Bardžić, Ž. (2023). Novi koncept spoljne politike Ruske Federacije. Revija prava javnog sektora, 3(1), 49-88.

5. Šoškić, D. J. (1991). Patterns of necessary product and of surplus of products. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 39(5-6), 688-698.
6. Čavlin, M., Vapa-Tankosić, J., Davidovac, Z., & Ivaniš, M. (2023). Analiza faktora rizika finansijske i profitne pozicije u cilju unapređenja vitalnosti sektora energetike. *Oditor*, 9(2), 22-53. <https://doi.org/10.5937/Oditor2302022C>
7. Marx, K. (2020) *Theories of Surplus Value: Volume 2*. Vol. 31. Pattern Books.
8. Cipolla, F. P. (2018). The Mechanism of Relative Surplus Value. *Review of Radical Political Economics*, 50(1), 116-135.
9. Teubner, G. (2021). The constitution of non-monetary surplus values. *Social & Legal Studies*, 30(4), 501-521.
10. Allahar, A. (1987). Surplus Value Production and the Subsumption of Labour to Capital: Examining Cuban Sugar Plantations. *Labour, Capital and Society/Travail, capital et société*, 156-182.
11. Lehtiniemi, M., Outinen, O., & Puntila-Dodd, R. (2020). Citizen science provides added value in the monitoring for coastal non-indigenous species. *Journal of Environmental Management*, 267, 110608.
12. Matos, G. S., Pereira, S. G., Genisheva, Z. A., Gomes, A. M., Teixeira, J. A., & Rocha, C. M. (2021). Advances in extraction methods to recover added-value compounds from seaweeds: sustainability and functionality. *Foods*, 10(3), 516.
13. Mensi, W., Vo, X.V., & Kang, S.H. (2021). Precious metals, oil, and ASEAN stock markets: From global financial crisis to global health crisis. *Resources Policy*, 73, 102221
14. Colomb, C. (2007). The added value of transnational cooperation: Towards a new framework for evaluating learning and policy change. *Planning, Practice & Research*, 22(3), 347-372.
15. Milošević, I. & Stankov, B. (2023). Upravljanje prilivima stranih direktnih investicija u Republici Srbiji u kontekstu njihovog uticaja na visinu bruto domaćeg proizvoda. *Akcionarstvo*, 29(1), 133-150
16. Milutinović, S. (2009). *Politike održivog razvoja*, Univerzitet u Nišu, Fakultet zaštite na radu, Niš, 2009,

17. Milenković, N. (2023). Mogućnosti koriscenja aplikacija sa otvorenom licencom u razvoju programa. ITB, 1(1), 33–47.
18. Obrenović, S. (2021). Perspektive konkurentnosti tečnog prirodnog gasa - osvrt na tržište Evropske unije. Oditor, 7(1), 131-163. <https://doi.org/10.5937/Oditor2101131O>
19. Rstić, M., & Ristić, D. (2022). Menadžerski stavovi kao problemi u odlučivanju sportskih organizacija. Menadžment u sportu, 13(1), 25-31.
20. Jovanović, B. (2021). Sistem finansiranja amaeričkih federalnih rezervi. Finansijski savetnik, 1(1), 37-54.

TYPES AND METHODS OF INCREASE SURPLUS VALUE

Nebojša Praća¹⁰, Snežana Krstić¹¹, Nada Božić¹²

Abstract

Basically, economic policy knows the theory of money fertilization, how capital is created, how surplus value is created. Also, it should be underlined again the fact that it is not possible to convert some amount of money into capital, namely, it is not possible to create surplus value if that amount is not invested in the production process in which hired labor functions as a specific commodity, as a creator of value, therefore as the only creator of surplus value.

In this paper, we will show how and by what methods the production of surplus value can be increased. Precisely, according to the applied methods for increasing the mass of surplus value, we can say that there are three types of surplus value: absolute surplus value, relative surplus value and extra surplus value.

Keywords: *surplus value, production, economy.*

¹⁰ Prof. Nebojsa Praća, Ph.D, College of Business, Obrenovićeva 23, Niš, R. Serbia, e-mail: nebojsa.praca@vsb.edu.rs

¹¹ Prof. Snežana Krstić, Ph. D., Military Academy, Beljka Lukića Kurjaka 33, Belgrade, R. Serbia, e-mail: snezanakrstic17@gmail.com

¹² Nada Božić, MSc, Business College, Obrenovićeva 23, Niš, R. Serbia, e-mail: nada.bozic@vsb.edu.rs

Datum prijema / Date of arrival: 11.09.2024.

Datum prihvatanja / Accepted date: 22.10.2024.

УПУТСТВО АУТОРИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

Достављени научни радови, након уредничке процене, улазе у процес рецензирања компетентних стручњака. Рецензентима није познат идентитет аутора, нити аутори добијају податке о рецензентима. На основу рецензија редакција доноси одлуку о објављивању, корекцији или одбијању рада. Аутори чији су радови одбијени и аутори којима се радови враћају на корекцију добијају на увид рецензије.

Часопис *Одрживи развој* публикује само раније необјављене научне и стручне радове из области миленијумских циљева развоја. Уколико чланак представља раније допуњен или измењен рад, аутори су дужни да доставе копију првог рада.

Изузетно се штампају критичка издања историјске, архивске, лексикографске, библиографске грађе и сл. као и ненаучна грађа која може бити од користи истраживачима.

Часопис *Одрживи развој* излази два пута годишње, рукописи се достављају електронском поштом током целе године на адресу уредништва rosa.andzic@gmail.com или profdjordjevic@gmail.com.

Основне информације о писму и обиму рада

Писмо рукописа на српском језику. Радови могу бити објављени на енглеском, или неком другом страном језику.

Дужина и фонт рукописа чланака је до 30 000 словних места (са белинама), не рачунајући фус-ноте. Фонт је Times New Roman 12. Фусноте се уносе величином слова Times New Roman 10 и не служе за цитирање. Величина странице је C5 са маргинама 2 cm са свих страна. Проред текста је 1,00. Наглашавања у тексту преносе се курзивом.

Структура чланка

Подаци о аутору или ауторки стављају се на почетку рада, пишу се фонтом који се користи за главни текст рада, Times New Roman 12. Обухватају име и презиме аутора.

Након презимена, у фус-ноти се наводи афилијација аутора и подразумева установу у којој је аутор запослен као и електронска адреса аутора. Уколико је рад настао у оквиру одређеног пројекта, потребно је у фусноти, навести податке о броју пројекта, његовом руководиоцу и институцији која финансира пројекат.

Наслов рада треба да што прецизније упућује на садржај чланка и да олакшава индексирање и претраживање теме. Наслов се пише центрирано, великим словима.

Апстракт (резиме) мора да садржи уводна разматрања о истраживању, ранија запажања о проблему, примењене методе, јасне и концизне резултате и мишљење о утицајима и импликацијама открића. У апстракту се налазе само најважнији детаљи који су потребни за разумевање значаја чланка. Обим апстракта је од 150 до 200 речи, пише се на језику рада, српском и енглеском језику куризивом. Редакција обезбеђује преводјење апстраката страних аутора на српски језик.

Кључне речи не треба да садрже речи из наслова рада већ суштинске речи које су извучене из садржаја рада. Треба написати до 10 кључних речи. Оне се на почетку рада наводе уз апстракт.

На крају чланка долази Литература (приликом навођења користи се *APA (American Psychological Association)* стил.

На крају текста, у доњем десном углу, редакција хронолошким редом наводи датуме пријема, одобрења и евентуалних исправки рада.

Рад може да садржи **поднаслов**е. Они су увучени у пасус и нису писани великим словима, већ подебљани.

Текстови чланака имају **пасусе**. Параграфи не могу бити састављени од једне реченице.

Нумерацију страница, параграфа или подналова није потребно вршити.

Додатни попутни материјали (фотографије, документа, транскрипти, табеле, графикони, цртежи, схеме) пожељни су прилози и објављују се уз претходно достављене дозволе надлежних институција. На пример: слика бр. 1 и назив, у фусноти се наводи извор слике, табела бр. 3 и назив, испод табеле се наводи извор.

Начин цитирања

Приликом навођења користи се **APA (American Psychological Association)** стил.

Цитирање се врши унутар текста садржи презиме аутора, годину објављивања рада, број странице са које је цитат преузет.

Листа референци

Посебно се наводе извори и литература.

Књиге и монографије:

- једног аутора

Culler, J. (2007). *The Literary in Theory*. Stanford: Stanford University Press.

- више аутора

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. (2007). *The War: An Intimate History, 1941-1945*. New York: Knopf.

- књига објављена у електронској форми

Eckes, T. (2000). *The developmental social psychology of gender*.
Доступно преко: <http://www.netlibrary.com>

Чланак у часопису или дневним новинама

Референца треба да садржи презиме и име аутора, годину издања, наслов чланка, назив часописа (курзивом), волумен, број странице.

Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14 (3), 575-599.

Stolić, A. (2001). Društveni identitet učiteljice u Srbiji 19. veka. *Godišnjak za društvenu istoriju*, Beograd, 3: 205-232.

Вулићевић, М. (2011). О вампирима с емпатијом. *Политика*. 26. октобар. стр. 14.

Зборници радова са научних скупова или конференција

Singh, K., & Best, G. (2004). Film induced tourism: motivations of visitors to the Hobbiton movie set as featured in *The Lord of the Rings*. In *Proceedings of the 1st International Tourism and Media Conference, Melbourne* (98-111). Melbourne: Tourism Research Unit. Monash University.

Необјављене докторске дисертације, магистарске тезе или мастер радови

Бокан, Ј. (2004). *Дискурс лика у српском реалистичком праву* (Необјављена докторска дисертација). Универзитет у Београду: Правни факултет.

Документ са интернета:

http://www.newyorker.com/arts/critics/books/2014/05/19/140519crbo_books_wood

INSTRUCTIONS TO AUTHORS FOR PREPARING THE MANUSCRIPTS

The submitted scientific papers, after an editorial assessment, enter the process of reviewing competent experts. Reviewers do not know the identity of the author, nor do authors receive information about reviewers. On the basis of reviews, the editorial board makes a decision on publishing, correction or dismissal.

The Journal Sustainable Development publishes only previously unpublished scientific and professional papers in mileniums goals of development. If the article represents an earlier amended or modified work, the authors are obliged to submit a version of the first paper.

Critical editions of historical, archival, lexicographic, bibliographic material and the like are printed exceptionally. as well as non-scientific material that can be of use to researchers.

Sustainable Development Journal is published twice a year, manuscripts are sent by e-mail throughout the year to the editor's office profdjordjevic@gmail.com or rosa.andzic@gmail.com .

Basic information about the letter and scope of work

Letter of manuscript in Serbian. Papers may be published in English or some other foreign language.

The length and font of manuscript articles is up to 30,000 letters (with whites), not counting the fus-note. The font is Times New Roman 12. The footnotes are entered in Times New Roman 10 and are for quoting. The page size is C5 with margins of 2 cm from all sides. The text line is 1.00. Emphasis in text is translated by italics.

Structure of the article

The author or author's information is placed at the beginning of the work, they are written with the font used for the main text, Times New Roman 12. They include the author's first and last name.

After the surname, the fus-note lists the author's affiliation and implies the institution in which the author is employed as well as the author's electronic address. If the work was created within a specific project, it

is necessary in the footnote to provide information on the number of the project, its manager and the institution that finances the project.

The title of the article should be as precise as possible to the content of the article and to facilitate indexing and search of the topic. The title is written in centimeters, in capital letters.

The abstract (summary) must contain preliminary research considerations, early observations of the problem, applied methods, clear and concise results and an opinion on the impacts and implications of the discovery. The abstract contains only the most important details needed to understand the meaning of the article. The volume of the abstract is from 150 to 200 words, it is written in the language of the work, Serbian and English language is *kurziviva*. The editorial staff provides translation of the abstracts of foreign authors into Serbian.

Keywords should not contain words from the title of work but essential words that are extracted from the content of the work. Up to 10 key words should be written. They are stated at the beginning of the work with the abstract.

At the end of the article comes **Literature** (the American Psychological Association style is used. At the end of the text, in the lower right corner, the editorial board lists the dates of receipt, approval and eventual corrections of work in chronological order. Work can contain subtitles. They are drawn in the paragraph and are not capitalized, but bold.

The articles' articles have passages. Paragraphs can not be composed of one sentence. The numbering of pages, paragraphs, or subheadings is not necessary. Additional accompanying materials (photographs, documents, transcripts, tables, charts, drawings, schemes) are desirable for attachments and are published with prior permission from the competent institutions. For example: picture no. 1 and the name, in the footnote, the source of the image, table no. 3 and the name, below the table is the source.

Method of citing

When quoting, the APA (American Psychological Association) style is used. Citing is done within the text containing the author's surname, year of publishing the work, the number of the page from which the quote was taken.

Reference list

Special sources and literature are given.

Books and monographs:

- one author

Culler, J. (2007). *The Literary in Theory*. Stanford: Stanford University Press.

- several authors

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. (2007). *The War: An Intimate History, 1941-1945*. New York: Knopf.

- a book published in electronic form

Eckes, T. (2000). *The developmental social psychology of gender*. Available through: <http://www.netlibrary.com>

Article in a newspaper or daily newspaper

The reference should include the surname and author's name, year of publication, title of the article, title of the magazine (*italics*), volume, page number.

Haraway, D. (1988). *Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective*. *Feminist Studies*, 14 (3): 575-599.

Stolić, A. (2001). *Social identity of a teacher in Serbia in the 19th century*. *Yearbook for Social History*, Belgrade, 3: 205-232.

Vulićević, M. (2011). *About vampires with empathy*. *Politics*. October 26. p. 14.

Proceedings from scientific meetings or conferences

Singh, K., & Best, G. (2004). *Movie induced tourism: Motivations of visitors to the Hobbiton movie set as featured in The Lord of the Rings*. In *Proceedings of the 1st International Tourism and Media Conference*, Melbourne (98-111). Melbourne: Tourism Research Unit. Monash University.

Unpublished doctoral dissertations, master thesis or master papers
Bokan, J. (2004). Discourse of the Person in Serbian Realistic Law
(Unpublished Doctoral Dissertation). University of Belgrade: Faculty
of Law.

Document from the Internet:

[http://www.newyorker.com/arts/critics/books/2014/05/19/140519crbo_](http://www.newyorker.com/arts/critics/books/2014/05/19/140519crbo_books_wood)
[books_wood](http://www.newyorker.com/arts/critics/books/2014/05/19/140519crbo_books_wood)

СПИСАК РЕЦЕНЗЕНАТА

1. Prof. dr Miroslav Čavlin, Univerzitet Privredna akademija Novi Sad, R. Srbija
2. Prof. dr Radovan Klincov, Univerzitet za poslovne studije Banja Luka, Bosna i Hercegovina
3. Prof. dr Dejan Ristić, Visoka škola biznisa, Niš, R. Srbija
4. Prof. dr Nemanja Pantić, Fakultet za hotelijerstvo i turizam Vrnjačka Banja, R. Srbija
5. Prof. dr Dragan Anđelić, Visoka škola za menadžment i ekonomiju Kragujevac, R. Srbija
6. Prof. dr Ivana Vujanić, Beogradska akademija poslovnih i umetničkih strukovnih studija, Beograd, R. Srbija
7. Prof. dr Radoja Janjetović, Visoka škola za menadžment i ekonomiju Kragujevac, R. Srbija

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

502.131.1

ОДРЖИВИ развој / главни и одговорни уредник Драгомир
Ђорђевић. - Vol. 1, бр. 1 (2019)- . - Београд : Центар за одрживи
развој, 2019- (Београд : Шпринт). - 23 cm

Два пута годишње
ISSN 2683-3654 = Одрживи развој
COBISS.SR-ID -1